

**KAJIAN FILOLOGI SĀHĀ PIWULANG KANGGÉ MANJANGAKĒN
YUSWĀ WONTĒN ING SĒRAT YUSWĀ WIDĀDĀ**

E-JOURNAL SKRIPSI

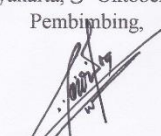
Dipunajêngakĕn dhumatĕng Fakultas Bahasa dan Seni
Universitas Negeri Yogyakarta
minĕngkĕ Jĕjangkĕping Pandadaran Anggayuh
Gelar Sarjana Pendidikan

dĕning :
Miko Aliadi

NIM 13205241025

Yogyakarta, 3 Oktober 2018
Pembimbing,

Venny Indria Ekowati, M.Litt.
NIP. 19791217 200312 2 003

Yogyakarta, 5 Oktober 2018
Ketua Jurusan,

Prof. Dr. Suwardi, M.Hum.
NIP. 19640403 199001 1 004

**PROGRAM STUDI PENDIDIKAN BAHASA JAWA
JURUSAN PENDIDIKAN BAHASA DAERAH
FAKULTAS BAHASA DAN SENI
UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA
2018**

KAJIAN FILOLOGI SÂHÂ PIWULANG KANGGÉ MANJANGAKÈN YUSWÂ WONTÈN ING SÊRAT YUSWÂ WIDÂDÂ

PHILOLOGY STUDIES AND DEMONSTRATIONS TO EXTEND AGE IN SÊRAT YUSWÂ WIDÂDÂ

Déning: Miko Aliadi, Prodi Pendidikan Bahasa Jawa, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Yogyakarta.
mikoaliadi612@gmail.com

SARINING PANALITEN

Ancasing panalitèn mênika kapérang dados gangsal, (1) ngandharakên *deskripsi naskah sâhâ teks SYW*, (2) ndamel *alih tulis teks SYW*, (3) ndamêl *suntingan teks SYW*, (4) ndamêl *terjemahan teks SYW*, (5) ngandharakên piwulang kanggé manjangakên yuswâ wontên ing salêbêting *teks SYW*. Panalitèn tumraping *teks SYW* mênika ngginakakên *metode panalitèn filologi modern sâhâ metode panalitèn deskriptif*. *Metode panalitèn filologi modern* dipunginakakên kanggé naliti *teks SYW* ingkang kasêrat mawi aksârâ Jâwâ cithak. Wondéné *metode panalitèn deskriptif* dipunginakakên kanggé nggambarakên kawontênanipun *naskah*, ngandharakên lampahing panalitèn *filologi*, sâhâ ngandharakên isining *teks SYW*. *Sumber data* panalitèn mênika inggih *naskah SYW koleksi Perpustakaan Muséum Dewantara Kirti Griya Yogyakarta kanthi nomêr koleksi Bb. 1.259*. Caranipun ngêmpalakên *data* ngginakakên lampahing panalitèn *filologi*, inggih mênika *inventarisasi naskah, deskripsi naskah sâhâ teks, alih tulis teks, suntingan teks, terjemahan teks, sâhâ analisis teks*. Cârâ anggènipun ngêsahakên *data* ngginakakên *validitas sâhâ reliabilitas*. *Validitas* ingkang dipunginakakên inggih mênika *validitas semantik*. Wondéné *reliabilitas* ingkang dipunginakakên inggih mênika *reliabilitas intrarater sâhâ interrater*. Asiling panalitèn tumrap *teks SYW* wontên gangsal bab. Sêpisan, asiling *deskripsi naskah sâhâ teks SYW*, kawontênanipun *naskah* taksih saé, sagêd dipunwaos kanthi cêthâ, sâhâ *teks* sinêrat mawi aksârâ Jâwâ cithak. Kalih, asiling *alih tulis teks SYW* ngginakakên *metode transkripsi sâhâ transliterasi*. Asiling *transkripsi* dipundamêl sami kaliyan *teks* ingkang diputliti, amargi wujud ing aksârâ mênika sami kados *naskah* cithak biasanipun. Kapanggihakên ugi sêratan aksârâ Jâwâ ingkang wujudipun botên kados biasanipun, atêgês wujudipun mênika *balok* utawi wujudipun aksârâ mênika sarwâ *siku*. Lajêng asiling *transliterasi sâhâ* ingkang kaping tigâ inggih *suntingan teks* kapanggihakên kalih têngbung ingkang dipun-*sunting*. Sakawan, asiling *terjemahan teks*, kapanggihakên wontên 29 têtêngbungan mênâpâ déné ukârâ ingkang kasêrat ing cathêtan *terjemahan*. Gangsal, isining *teks* inggih mênika piwulang kanggé manjangakên yuswâ, kapanggihakên wontên 6 *piwulang*, inggih mênika sakawan ingkang awujud sarat, lajêng kalih awujud pêtungan, antawisipun: (1) sampun drêmbâ, (2) sampun bruwah utawi brancâ, (3) sampun anganiâyâ, dhusthâ tuwin cidrâ dhatêng pamêngkuning garwâ, (4) sampun ngantos anggarwâ wanitâ ingkang kirang sêmbâdâ, (5) pêtungan dintên saé sâhâ awon adhêdhasar jam ing salêbêting dintên, (6) pêtungan wanci ingkang kédah kasirik bilih badhé awor jiwâ amijèkakên putrâ. Piwulang kawruh yuswâ widâdâ mênika sagêd dipunginakakên wontên ing pagêsanganing manungsâ ing jaman samênika.

Pamijining têngbung : Kajian Filologi, Sêrat Yuswâ Widâdâ, isining teks SYW.

Abstract

The purpose of this study is divided into five stages, (1) explaining the script description and SYW text, (2) making over writing the SYW text, (3) making edits to the SYW text, (4) making a translation of the SYW text, (5) explaining the guidelines for extending age in the SYW text. This SYW text research uses modern philology research methods and descriptive research methods. The source of this research data is the SYW manuscript collection of Dewantara Kirti Griya Yogyakarta Museum Library with the collection number Bb. 1,259. Ways to collect data using philological research steps, namely manuscript inventory, script and text descriptions, text writing, text edits, text translations, and text analysis. This research uses two validity and reliabilities such as semantic validity, interrater reliability, and intrarater reliability. These are the results of five SYW text research stages. First, the results of the script description and SYW text are that the

state of the script is still good, can still be read, and the text is written using Javanese letters in printed form. Secondly, the result of overwriting the SYW text is using transcription and transliteration methods. The results of the transcription itself, are made the same as the text being studied, because the letter form is the same as the other printed text. In addition, found the writing of Javanese letters in the form of squares or elbows. While the results of the transliteration which then go to the third stage, namely text edits, found two words that need to be edited. Fourth, the results of the translation of the SYW text were found in 29 words and sentences which were then included in the translation notes. For the fifth stage in the form of an analysis of the contents of the SYW text about guidelines for extending life, found 6 guidelines. Four of them are conditions, while the other two are Javanese calculations. These four conditions are in the form of a ban for many desires; prohibition to easily like or cheat; prohibition to arbitrarily, lie, or even betray the trust of a partner; and prohibition to marry a woman who is not suitable. This long life science guide can be used in human life today.

Keywords: *Philology Studies, Serat Yuswa Widada, The contents of the SYW text.*

PURWAKA

Kabudayan Jawi menikâ minangkâ pranatanipun gêsang tiyang Jawi tumuju kasampurnaning jalmâ manungsâ. Kabudayan wontên ing tlatah Jawi menikâ wujudipun manêkâ warnâ sangêt miturut jinisipun, wujudipun, sâhâ paédahipun. Tiyang Jawi menika anggènipun nglampahi pagêsangan taksih wontên ingkang adhêdhasar adat istiadat utawi kapitadosan miturut lêluhur, ananging wontên ugi ingkang sampun ndhèrèk *perkembangan* jaman utawi teknologi. Salah satunggaling tuladhâ kémawon mênawi wujuding kabudayan miturut J.J. Hoenigman wontên ing Koentjaraningrat (2000: 186), wujud kabudayan kapérang dados 3, inggih mênikâ ingkang sêpisan awujud *gagasan* ingkang sipatipun *abstrak*, *aktivitas* (tumindak) ingkang sipatipun *konkret*, sâhâ *artefak* (*karya*) ingkang sipatipun langkung *konkret*. Pramila, minangkâ warisan saking tiyang Jawi kâlâ rumiyin, mênikâ sampun dados têtêngêr sâhâ kêdah dipunlêstantunakên.

Kanggé nggampilakên pamaos mangrêtosî isining kabudayan mênikâ sâhâ supados sagêd dipunlêstantunakên inggih sagêd mawi cârâ dipunsinaoni sâhâ dipuntliti kanthi sarânâ ngèlmi *filologi*. *Filologi* minangkâ ngèlmi ingkang dipunginakakên kanggé nлити *naskah-naskah* kinâ. Baroroh-Baried (1985: 1) ngandharakên bilih *filologi* inggih mênikâ salah satunggaling ngèlmi bab sêratan (*karya tulis*) ingkang gayut kaliyan bab bâsâ, kasusastran, sâhâ kabudayan. Lumantar lampahing panalitèn *filologi* mênikâ asal-usuling *naskah* sâhâ wosing *naskah* sagêd kaandharakên kanthi cêtha sâhâ sagêd dipunmangrêtosî, saénggâ sagêd dipunsinaoni sâhâ dipunpêndhêt kautaman-kautamanipun kanggé dipuncakakên ing pagêsangan jaman samênikâ.

Tilaran-tilaran jaman rumiyin sâhâ *Naskah* Jawi tamtu kémawon sêdayâ mênikâ kasêrat amargi ngêwrat bab ingkang wigati. *Naskah* Jawi piyambak inggih mênikâ anggitan sinêrat tangan ingkang taksih asli mênâpâ déné santunanipun ingkang kasêrat mawi aksârâ Jâwâ,

Venny Indria Ekowati, M. Litt.

aksârâ Arab Pégon, utawi aksârâ Latin kanthi bâsâ Jawi Kinâ, bâsâ Jawi Têngahan, utawi bâsâ Jawi Gagrag Anyar (Mulyani, 2009: 1). Saking mapintên-pintên jinising *naskah* Jawi, kapanggihakên salah satunggaling *naskah* inggih mênikâ *Sêrat Yuswâ Widâdâ* ingkang salajêngipun dipunsêrat SYW, inggih mênikâ *naskah* ingkang *teks*-ipun ngêwrat bab piwulang. *Teks* ingkang kalêbêt ing jinising piwulang inggih mênikâ ingkang ngandharakên samukawis ingkang ngêwrat bab bêcik sâhâ âlâ ingkang sagêd dados pranataning gêsang. Mênawi dipungolongakên malih, SYW mênikâ kalêbêt wontên ing *teks* jinis primbon, amargi wontên ing salêbêting *teks* SYW mênikâ ngêwrat bab pêtungan-pêtungan utawi *ramalan-ramalan* tumrapping pagêsan ingkang sagêd dados pranataning gêsang salajêngipun ingkang dipunsêrat mawi aksârâ Jâwâ cithak.

Naskah SYW mênikâ ngêwrat bab kawruh yuswâ panjang. Wontên ing salêbêting *naskah* SYW isinipun mênikâ dipunpérang dados tigang prakawis, antawisipun ingkang sêpisan inggih mênikâ ngêwrat bab sêjarah saking sêrat yuswâ widâdâ, ingkang ângkâ kalih inggih mênikâ ngêwrat bab babaripun kawruh yuswâ widâdâ, lajêng ingkang kaping tigâ ngandharakên *silsilah* kulâwargâ saking ingkang nuwuhakên kawruh.

Adhêdhasar asiling *studi katalog*, namung kapanggihakên kalih *eksemplar naskah* ingkang sami. *Naskah-naskah* ingkang kapanggihakên ing mriki botên badhé dipuntandhingakên. Pramila, ingkang dipundadosakên *sumber data* panalitèn inggih mênikâ salah satunggal saking kalih *naskah* SYW ingkang kapanggihakên, inggih

Kajian Filologi sâhâ ... (Miko Aliadi) 3

mênikâ ingkang kapanggihakên ing *Perpustakaan Museum Dewantara Kirti Griya* Yogyakarta. Jalaran saking *pengamatan langsung* kalih *naskah* SYW ingkang kapanggihakên mênikâ botên wontên bédanipun, pramilâ katindakakên *metode objektif* kanggé nêmtokakên salah satunggal *naskah* ingkang badhé dipundadosakên *sumber data* panalitèn. Andharan bab piwulang kanggé manjangakên yuswâ, sagêd nambahi sêsêrêpan gayut kaliyan cârâ kanggé manjangakên yuswâ tumrap masarakat jaman samênikâ. Pramila saking mênikâ, nélakakên bilih mawi lampahing panalitèn *filologi* isining *teks* SYW sagêd dipunandharakên sâhâ wigatos sangêt dipuntindakakên, mliginipun sagêd dipundadosakên pandom tumrapping sadâyâ masarakat.

Wondéné wosing prakawis panalitèn mênikâ 1) Kados pundi *Deskripsi naskah sâhâ teks SYW*? 2) Kados pundi *Alih tulis teks SYW*? 3) Kados pundi *Suntingan teks SYW*? 4) Kados pundi *Terjemahan teks SYW*? 5) Kados pundi piwulang kanggé manjangakên yuswâ wontên ing salêbêting *teks SYW*?

CARANING PANALITÈN

Jinising Panalitèn

Jinising panalitèn ingkang dipunginakakên ing panalitèn mênikâ wontên kalih, inggih mênikâ panalitèn *deskriptif* sâhâ panalitèn *filologi modern*. Panalitèn mênikâ ngginakakên *metode* panalitèn *deskriptif* ingkang ancasipun inggih mênikâ kanggé ngandharakên isining *teks* ingkang gayut kaliyan piwulang

Venny Indria Ekowati, M. Litt.

kanggé manjangakên yuswâ ing salêbêting *teks SYW*. Wondéné *metode panalitèn filologi modern* katindakakên kanggé ngandharakên bab kawontênaning *naskah sâhâ teks*.

Sumber Data Panalitèn

Sumber data ing panalitèn mênika inggih *naskah sâhâ teks SYW*. Ananging namung sapérangan *teks*-ipun ingkang dados *sumber data*, amargi *teks* ing salêbêting *naskah SYW* mênika kapérang dados tiga, ingkang sêpisan ngêwrat bab sêjarahipun *SYW*, ingkang angka kalih ngêwrat bab babaripun kawruh yuswâ widâdâ, lajêng ingkang angka tiga ngêwrat bab *silsilah kulawargâ* ingkang nuwuhakên kawruh yuswâ widâdâ.

Naskah SYW kasimpên ing *Perpustakaan Muséum Dewantara Kirti Griya Yogyakarta* kanthi nomêr *koleksi Bb.1.259*. *Naskah* mênika kasêrat mawi aksârâ Jâwâ, sêratanipun ngginakakên aksârâ Jâwâ cithak, lajêng basanipun ngginakakên bâsâ Jawi gagrag énggal kanthi undha-usuk bâsâ krâmâ. *Teks SYW* mênika kalêbêt jinising *teks* piwulang, mliginipun piwulang kanggé pagêsan.

Caranipun Ngêmpalakên Data

Caranipun ngêmpalakên *data* wontên ing panalitèn mênika inggih kanthi *studi kapustakan* inggih mênika maos, nyathêt, sâhâ *studi katalog*. Sadâyâ cârâ kâlâ wau katindakakên kanthi adhêdhasar lampahing panalitèn *filologi*. Wondéné lampahing panalitèn *filologi* ingkang katindakakên inggih mênika, 1) *inventarisasi naskah*, 2) *deskripsi naskah sâhâ teks*, 3) *alih tulis teks*, 4) *suntingan sâhâ aparat kritik*, 5) *terjemahan teks*, sâhâ *analisis teks SYW*.

Kajian Filologi sâhâ ... (Miko Aliadi) 4

Instrumen Panalitèn

Instrumen panalitèn mênika salah satunggaling pérangan ingkang dipunbêtahakên kanggé naliti *sumber data* panalitèn. *Instrumen* panalitèn ingkang wontên ing panalitèn mênika awujud *kartu data*, inggih mênika *kartu data deskripsi naskah sâhâ teks*, *kartu data transliterasi teks sâhâ tuntingan teks*, *kartu data asiling aparat kritik teks*, *kartu data asiling terjemahan teks*, sâhâ *kartu data* piwulang kanggé manjangakên yuswâ ing *teks SYW*.

Teknik Analisis Data

Teknik analisis data ingkang dipunginakakên wontên ing panalitèn mênika inggih *teknis analisis deskriptif*. Wujud pangrêmbaging *data* panalitèn kanthi *teknik analisis deskriptif* mênika dipuntindakakên kanthi sakawan lampahan, inggih mênika *reduksi data*, *pengkategorian*, *display data*, sâhâ *penafsiran* (Kaelan, 2005: 68).

Caranipun Ngêsahakên Data

Caranipun ngêsahakên *data* wontên ing panalitèn mênika ngginakakên *validitas sâhâ reliabilitas*. *Validitas* ingkang dipunginakakên inggih mênika *validitas semantik*. *Validitas semantik* inggih mênika nêgêsi utawi madosi *makna data* ingkang awujud têmbung sâhâ ukârâ ingkang gayut kaliyan piwulang kanggé manjangakên yuswâ ing salêbêting *teks SYW*. Salajêngipun *reliabilitas* ingkang dipuntindakakên inggih mênika *reliabilitas intrarater sâhâ reliabilitas interrater*. *Reliabilitas intrarater* mênika katindakakên kanthi cârâ *pengamatan sâhâ maos teks SYW* ingkang dipunambal-ambali supados pikantuk *data*

Venny Indria Ekowati, M. Litt.

kaliyan pirêmbagan *deskripsi data* ingkang *konsisten*. Wondéné *reliabilitas interrater* katindakakên kanthi cârâ nyuwun pambiyantu ingkang awujud pamrayogi sâhâ panyaruwé saking tiyang sanès ingkang sampun lantip bab *filologi*, inggih mênikâ Ibu Venny Indria Ekowati, M.Litt ingkang minangkâ *dosen pembimbing filologi*.

ASILING PANALITÈN SÂHÂ PANGRÊMBAGIPUN

Irah-irahaning *naskah* kasêrat ing Buku *Daftar Naskah Perpustakaan Muséum Dewantara Kirti Griya Yogyakarta* ingkang kasimpên kanthi nomêr *koleksi naskah SYW* inggih mênikâ Bb.1.259. Tiyang ingkang nuwuhakên kawruh mênikâ inggih saking KRAA Danureja 6 inggih KPA Cakraningrat. Manggâlâ mênikâ ngandharakên bab mênâpâ mênikâ sêrat yuswâ widâdâ, salajêngipun ngandharakên saking sintên kawruh mênikâ utawi sintên ingkang nyêrat kawruh ing sêrat punikâ. Sanèsipun mênikâ manggalanipun ugi ngandharakên bab wontên pundi sêrat kawruh yuswâ widâdâ mênikâ dipunsêrat. Umuripun *Naskah SYW* mênika sampun 79 taun.

Naskah SYW kawontênanipun taksih saé, jilidanipun ugi taksih saé. Dlancang ingkang kanggé nyêrat *naskah SYW* wontên ingkang bolong amargi dipuntêdhâ rêngêt, ananging aksaranipun taksih sagêd dipunwaos. Kacanipun *naskah* ugi taksih jangkêp, botên wontên kâcâ ingkang ical. Cacahipun kâcâ *naskah* ingkang dipuntliti 30 kâcâ. Cacahing larik sabên sakâcâ 6-16 larik. Salajêngipun ukuranipun *naskah*

Kajian Filologi sâhâ ... (Miko Aliadi) 5

ingkang dipuntliti 12,2 x 15,8 cm kanthi kandêling *naskah* 0,5 cm. Ukuran *margin naskah* sisih kiwâ kaliyan têngên mênikâ sami, inggih mênikâ nginggil 1 cm, ngandhap 2 cm, kiwâ 1 cm, sâhâ têngên 2,5 cm.

Naskah SYW namung ngêwrat satunggal *teks* kémawon inggih mênikâ *teks SYW*. Wondéné jinising *naskah* kalêbêt *naskah* piwulang amargi isining *naskah* ngandharakên bab piwulang kawruh kanggé pandoming pagêsan. *Naskah SYW* mênikâ isinipun kapérang dados tigang bab, ingkang sêpisan bab ancas sâhâ sejarah kênging mênâpâ nuwuhakên malih Sêrat Yuswâ Widâdâ mênikâ, ingkang ângkâ kalih bab isi saking kawruh Sêrat Yuswâ Widâdâ, lajêng ingkang ângkâ tigâ inggih mênikâ andharan bab *silsilah* kulâwarganipun ingkang ndamêl kawruh. Basaning *teks* ingkang dipunginakakên ing salêbêting *teks SYW* inggih mênikâ bâsâ Jawi gagrag anyar. Nomêripun kâcâ *naskah SYW* dipunsêrat ngginakakên aksârâ ângkâ latin ingkang mapan ing satêngahing dlancang sisih nginggil sabên kâcâ, ugi wontên tândhâ (-) ing sakiwâ têngêning aksârâ ângkâ. Lajêng cathêtan sâhâ katrangan sanès ingkang kapanggihakên wontên ing sawijining *naskah sâhâ teks SYW* mênikâ wontên 6.

Alih tulis ingkang sêpisan inggih mênikâ *transkripsi teks SYW*, mênikâ ngginakakên cârâ *transkripsi diplomatik*, inggih mênikâ anggènipun ndamêl alih tulis *teks* dipundamêl sami kados mênâpâ wontênipun. Salajêngipun *transliterasi teks SYW* mênikâ ngginakakên *metode transliterasi standar*. *Metode transliterasi standar* inggih mênikâ cârâ anggènipun ndamêl

Venny Indria Ekowati, M. Litt.

alih tulis aksarâ adhêdhasar *ejaan* ingkang lîrês utawi kajumbuhakên kaliyan pandom ingkang gumathok, inggih mênikâ *ejaan* bâsâ Jawi ingkang dipunginakakên samênikâ utawi adhêdhasar *Ejaan Yang Disempurnakan* (EYD) ingkang dipunginakakên.

Suntingan teks ingkang dipunginakakên ing panalitian *teks SYW* inggih mênikâ *metode suntingan teks edisi standar*. *Metode suntingan teks edisi standar* katindakakên kanthi nglîrêsakên kalêpatan kanthi nambahi, ngirangi, mênâpâ déné nggantos aksarâ utawi wandâ. *Aparat kritik* dipunjumbuhakên kaliyan *Baoesastra Djawa* (Poerwadarminta, 1939), EYD ingkang dipunginakakên, sâhâ kanthi *kontekstual* miturut ukaranipun. Ing *Suntingan* sâhâ *aparat kritik teks* mênikâ kapanggihakên wontên kalih têmbung, inggih mênikâ **pa(ng)galih** sâhâ **tê<m>bung**.

Terjemahan teks ing panalitèn mênikâ ngginakakên tigang *metode terjemahan*, inggih mênikâ *metode terjemahan harfiah*, *metode terjemahan isi*, sâhâ *metode terjemahan bebas*. Tigang *metode terjemahan* mênikâ katindakakên kanthi *kontekstual*. *Terjemahan* ing panalitèn mênikâ dipuntindakakên kanthi cârâ damêl alih basaning *teks* saking bâsâ Jawi dhatên bâsâ Indonesia. Wondéné têmbung-têmbung ingkang angèl sâhâ rangu-rangu dipunalih-basakakên sâhâ têmbung-têmbung ingkang *khas* kapanggihakên wontên 29 têtêmbungan mênâpâ déné ukârâ ingkang salajêngipun kasêrat ing cathêtan *terjemahan*.

Piwulang kanggé manjangakên yuswâ ingkang wontên salebeting *teks SYW* mênikâ, jinis

Kajian Filologi sâhâ ... (Miko Aliadi) 6

piwulangipun kapérang dados kalih. Jinis piwulangipun inggih mênikâ ingkang sêpisan awujud sarat ingkang kêdah dipunsamptakakên sâhâ dipunlampahi supados sagêd kasinungan yuswâ panjang, sâhâ ingkang ângkâ kalih piwulang ingkang awujud pêtungan dintên sâhâ wêkdal supados sagêd dados ancêr-ancêr utawi pandom.

Piwulang ing ngandhap mênikâ kawastanan piwulang awujud sarat, amargi wontên ukârâ ing sadèrèngipun andharan sêkawan prakawis mênikâ, ingkang ngandharakên makatên, wondéné bilih badhé kasèrènan kawruh wau, kêdah sagêd anglampahi sêsanggêman cêcêgah sêkawan prakawis kados ing ngandhap punikâ.

a. Sampun drêmbâ

Têgêsipun mênawi badhé nglampahi piwulang mênikâ saratipun inggih sampun ngantos gadhah pikajêngan ingkang kathah, ibaratipun sampun ngantos gampil kêpéngin bab mênâpâ kémawon, amargi tiyang mênikâ mênawi kêkathahên pikajêngan ugi botên saé. Ngatos-atosâ kaliyan pikajêngan, botên sêdâyâ pikajêngan mênikâ saé, sâhâ botên sêdâyâ pikajêngan mênikâ lîrês. Amargi mênâpâ ingkang dipunkajêngakên botên sadangunipun mênikâ kabêtahan (El-Husna, 2013:45).

b. Sampun bruwah utawi brancan

Sampun ngantos gadhah sipat rêmên karêm lêlangên kaliyan lawanan sanès. Têgêsipun inggih mênikâ mênawi kitâ sampun gadhah garwâ, sampun ngantos karêm lêlangên kaliyan tiyang èstri sanès. Mênawi tiyang

èstri mênâpâ déné tiyang kakung sagêd njagi supados botên tuwuh slingkuh ing salêbêting kulâwargâ, botên badhé kataman sasakit rājā singâ. Amargi, ing têmbé sasakit rājā singâ kâlâ wau botên cêkap kasandhang ing sarirâ pribadi, nanging badhé numusi dhatêng trahipun ugi.

c. Sampun anganiâyâ, dhusthâ tuwin cidrâ dhatêng pamêngkuning garwâ

Minangkâ garwâ mênâpâ déné pamêngkuning garwâ, sampun ngantos gadhah sipat anganiâyâ, dhusthâ, tuwin cidrâ dhatêng pamêngkuning garwâ utawi ingkang kakung. Têgêsipun anganiâyâ wontên mriki inggih mênikâ dak mênang utawi angêgungakên piyambakipun wontên ing sangajênging garwanipun, mênapa déné dumugi ambêk siyâ dhumatêng garwanipun. Salajêngipun mênawi sipat dhusthâ, têgêsipun inggih mênikâ namung mburu bândhâ kadonyan kémawon. Lajêng ngginakakên ténaganipun ingkang garwâ kanggé pados pangupâ jiwâ. Cidrâ wontên mriki inggih mênikâ ngapusi, slingkuh, lajêng mênâpâ kémawon ingkang njalari pasulayaning apâlâ krāmâ.

Wondéné mênggah wajibing pamêngkuning garwâ mênawi dipunibaratakên inggih mênikâ kédah awatak samudrâ, ambêg Naréndra, tuwin ambêg Pinandhita. Awatak samudrâ têgêsipun minangkâ pamêngkuning garwâ kédahipun sagêd caos kapitadosan dhumatêng garwâ. Ambêg naréndrâ têgêsipun gadhah sipat ingkang tansah sagêd caos têntreming garwâ. Lajêng ambêg

pinandhita têgêsipun kédah gadhah sipat sagêd upiya kanggé têntreming garwâ, sâhâ kédah sagêd mulang bab ingkang bécik.

d. Sampun ngantos anggarwâ wanitâ ingkang kirang sêmbadâ

Têgêsipun kédah ngatos-atos sâhâ tliti mênawi badhé pados wanitâ ingkang badhé dipunpundhut garwâ. Têgêsipun ngatos-atos wontên mriki, sampun ngantos lêpat anggènipun milih wanitâ ingkang badhé dipunpundhut garwâ, amargi wanitâ jaman sakmênikâ kathah ingkang namung mburu nêpsu kémawon. Têgêsipun nêpsu inggih mênikâ nêpsu bab bândhâ kadonyan, amargi kathah sipating wanitâ ingkang botên trêp kaliyan pasuryanipun.

Taksih kathah ingkang ngginakakên primbon utawi pétung-pétungan kanggé nglampahi pagêsan. Manungsâ sakloron tamtu kémawon nyamptakakên diri pribadinipun kanthi saèstu anggènipun ngolah ciptâ, rāsâ, mênâpâ déné karsanipun ing wanci sakdèrèngipun, ing wancinipun, sâhâ ing sasampunipun nindakakên awor jiwâ mênâpâ déné rāgā (Nurnaningsih, 2016: 5). Pétungan ingkang kapanggihakên ing salêbêting *teks SYW* minangkâ kawruh kanggé manjangakên yuswâ inggih mênikâ pétungan dintên saé sâhâ awon adhêdhasar jam ing salêbêting dintên, sâhâ pétungan wanci ingkang kédah kasirik bilih badhé awor jiwâ amijèkakên putrâ, inggih ingkang arupi wanci saat pêjah.

Pétungan ingkang kapanggihakên ing salêbêting *teks SYW* mênikâ ingkang dados dhasaripun inggih mênikâ jam. Têgêsipun inggih mênikâ pétungan dintên ingkang kalêbêt dintên

Venny Indria Ekowati, M. Litt.

saé sâhâ awon mênikâ adhêdhasar jam ing salêbêting dintên. Dados jam ing salêbêting dintên mênikâ kapérang-pérang kanggé nuduhakên bilih sampun ngancik dintên salajêngipun. Piwulangipun inggih mênikâ pétungan dintên saé sâhâ awon adhêdhasar jam ing salêbêting dintên, têngesipun sabên dintên pêpitu mênikâ taksih kapérang dados pitung dintên malih ingkang adhêdhasar wêkdal, sêlanipun wêkdal mênikâ wontên ingkang kalih jam sâhâ nyêtunggal jam. Manawi dintên ingkang sêlanipun kalih jam mênikâ kalêbêt dintên saé ing antawisipun *Sênèn, Rêbo, Kêmis, Jêmuah, sâhâ Minggu*. Lajêng manawi dintên ingkang sêlanipun nyêtunggal jam mênikâ kalêbêt dintên awon, antawisipun dintên *Slâsâ sâhâ Sêtu*.

Pétungan ingkang kédah kasirik têngesipun ing sabên dintên pêpitu mênikâ dipunkêparêngakên kémawon mênawi badhê awor jiwa kanggé amijèkakên putrâ, ananging kédah ngatos-atos ing wêkdalipun, sampun ngantos mlêbêt ing wêkdal ingkang kalêbêt dintên slâsâ sâhâ sêtu. Dintên slâsâ sâhâ dintên sêtu mênikâ kalêbêt dintên ingkang awon utawi dintên ingkang kédah kasirik amargi sêlaning wêkdal ingkang kanggé amijèkakên putrâ mênikâ namung nyêtunggal jam, dados manawi langkung cêpêt utawi langkung sêkêdhik wêkdalipun sami kémawon cêlak ugi yuswanipun putrâ ing têmbé.

DUDUTAN

A. Dudutan

1. *Inventarisasi Naskah*

Inventarisasi naskah SYW ingkang katindakakên ing panalitèn mênikâ inggih kanthi

Kajian Filologi sâhâ ... (Miko Aliadi) 8

câra *studi katalog* sâhâ ningali piyambak kawontênaning *naskah*. Adhêdhasar *inventarisasi naskah* ingkang katindakakên ing sêdâsa papan utawi *perpustakaan*, kapanggihakên namung wontên 2 *eksemplar* sami, kawontênanipun ugi sami-sami taksih saé sadâyâ. Salajêngipun, ingkang dipundadosakên minangka *sumber data* ing panlitèn mênikâ inggih ingkang kasimpên wontên ing *Perpustakaan Museum Dewantara Kirti Griya Yogyakarta*.

2. *Deskripsi Naskah sâhâ Teks SYW*

Naskah SYW ingkang minangkâ *sumber data* ing panalitèn mênikâ inggih salah satunggaling *naskah* ingkang kasimpên ing *Perpustakaan Muséum Dewantara Kirti Griya Yogyakarta* kanthi nomêr *koleksi* Bb.1.259. Kawontênan *naskah SYW* mênikâ taksih saé, wêtah, sâhâ sêrataning *naskah* ugi taksih cêtha dipunwaos, sinaosa wontên sêkêdhik-sêkêdhik ingkang bolong sampun dipuntêdhâ ngêngêt. *Naskah SYW* ingkang wontên ing *Perpustakaan Museum Dewantara Kirti Griya Yogyakarta* mênikâ taksih saé amargi *naskah* mênikâ sampun awujud *scan*, dados *naskah* mênikâ sampun dipun *scan* déning *pihak* BPAD DIY. Wondéné bab samakipun *naskah SYW* ingkang paling njawi mênikâ sampun katutup kaliyan samak kêrtas wêrni soklat ingkang sampun dipundhobêli kaliyan samak plastik.

Wosing *teks SYW* mênikâ kapérang dados tigâ, inggih mênikâ ingkang sêpisan ngêwrat bab sêjarah wontênipun kawruh yuswâ widâdâ mênikâ, ingkang angka kalih ngêwrat bab wosipun kawruh yuswâ widâdâ, lajêng ingkang angka tigâ ngêwrat bab silsilahing kulawargâ

Venny Indria Ekowati, M. Litt.

Panjênêngan Dalêm Kanjêng Radèn Adipati Arya Danurêja minangkå tiyang ingkang nuwuhakên kawruh yuswa widada mênika. *Teks SYW* mênika sinêrat mawi sêratan aksara Jawa cithak, kanthi sikap jêjêg. Gayut kaliyan basa ingkang dipunginakakên inggih mênika basa Jawi gagrag énggal kanthi undha-usuk krama inggil. Wondéné dhapukan *teks*-ipun inggih mênika gancaran kanthi jinising *teks* inggih mênika piwulang.

3. *Alih Tulis Teks SYW*

Alih tulis ingkang sêpisan *transkripsi teks*, inggih ingkang katindakakên ing *teks SYW* mênika kanthi *metode transkripsi diplomatik*. *Metode transkripsi diplomatik* ingkang katindakakên ing panalitèn mênika inggih kanthi damêl alih tulis sêrataning *teks SYW* saking aksara Jawa dados aksara Jawa ugi ingkang sami kaliyan sêrataning *teks* aslinipun. Lajêng cacahing kaca *teks* ingkang dipundamêl *transkripsi* inggih mênika wontên 27 kaca.

Alih tulis salajêngipun, *transliterasi teks* ingkang katindakakên ing *teks SYW* inggih mênika kanthi *metode transliterasi standar*. *Transliterasi standar* mênika katindakakên kanthi damêl alih tulis sêrataning *teks* saking aksara Jawa dados aksara Latin ingkang kajumbuhakên kaliyan éjaan basa Jawi ingkang dipunanggé samênika. Ancasipun damêl *transliterasi* inggih mênika kanggé nggampilakên para pamaos ingkang kirang mênapa déné botên mangrêtos bab aksara Jawa. Lajêng manawi lumantar *translitêrasi* ingkang kanthi *métode standar* mênika ancasipun supados para pamaos sagêd mangrêtos saking têmbung-têmbung ingkang

Kajian Filologi saha ... (Miko Aliadi) 9

familiar ing masarakat ingkang adhêdhasar éjaanipun basa Jawi.

4. *Suntingan Teks SYW*

Salajêngipun, ngèngingi bab *suntingan teks* ingkang dipuntindakakên ing panalitèn mênika inggih ngginakakên *metode suntingan standar*. Ancasipun ngginakakên *metode suntingan standar* inggih mênika kanggé nglêrêsakên sêrataning *teks* ngèngingi têmbung-têmbung ingkang lêpat saha botên jumbuh kaliyan *konteks* isining sêratan *teks*. Cara ingkang dipunginakakên inggih mênika kanthi nambahi, ngirangi, saha nggantos wanda mênapa déné têtêmbunganipun. Asiling *suntingan teks* ingkang kapanggihakên ing panalitèn mênika inggih wontên kalih têmbung, antawisipun **pa(ng)galih saha tē<m>bung**.

5. *Terjemahan Teks SYW*

Terjemahan teks ing panalitèn mênika ngginakakên tigang *metode terjemahan*, inggih mênika *metode terjemahan harfiah*, *metode terjemahan isi*, saha *metode terjemahan bebas*. Tigang *metode terjemahan* mênika katindakakên kanthi *kontekstual*. *Terjemahan* ing panalitèn mênika dipuntindakakên kanthi cara damêl alih basaning *teks* saking basa Jawi dhatên basa Indonesia. Wondéné têmbung-têmbung ingkang angèl saha rangu-rangu dipunalih-basakakên saha têmbung-têmbung *khas* ingkang kapanggihakên wontên 29 salajêngipun kaandharakên wontên ing cathêtan *terjemahan*.

6. *Piwulang kanggé manjangakên yuswa wontên ing naskah SYW*

Piwulang kanggé manjangakên yuswa ingkang wontên salebeting *teks SYW* mênika, jinis

Venny Indria Ekowati, M. Litt.

piwulangipun kapérang dados kalih. Jinis piwulangipun ingkang sêpisan inggih mênika awujud sarat, sâha ingkang angka kalih piwulang ingkang awujud pétungan dintên sâha wêkdal. Piwulang ingkang awujud sarat inggih mênika 1) sampun drêmbâ; 2) aampun bruwah utawi branch; 3) sampun anganiâyâ, dhustha tuwin cidra dhatêng pamêngkuning garwa; sâha 4) Sampun ngantos anggarwa wanita ingkang kirang sêmbadâ.

Salajêngipun piwulang ingkang wujudipun pétungan dintên saé sâha awon ingkang adhêdhasar wêkdal mênika ancasipun supados sagêd dados ancêr-ancêr utawi pandom manawi badhé amijèkakên putra. Piwulang mênika ingkang adhêdhasar jam ing salêbêting dintên, têngesipun sabên dintên pêpitu mênika taksih kapérang dados pitung dintên malih ingkang adhêdhasar wêkdal, sêlanipun wêkdal mênika wontên ingkang kalih jam sâha nyêtunggal jam. Manawi dintên ingkang sêlanipun kalih jam mênika kalêbêt dintên saé ing antawisipun *Sênèn, Rêbo, Kêmis, Jêmuah, sâha Minggu*. Lajêng manawi dintên ingkang sêlanipun nyêtunggal jam mênika kalêbêt dintên awon, antawisipun dintên *Slâsâ sâha Sêtu*.

Piwulang salajêngipun inggih pétungan wanci ingkang kédah kasirik bilih badhé awor jiwa amijèkakên putra, inggih ingkang arupi wanci saat pêjah, têngesipun ing sabên dintên pêpitu mênika dipunkêparêngakên kémawon mênawi badhé awor jiwa kanggé amijèkakên putra, ananging kédah ngatos-atos ing wêkdalipun, sampun ngantos mlêbêt ing wêkdal ingkang kalêbêt dintên slâsâ sâha sêtu. Dintên

Kajian Filologi sâha ... (Miko Aliadi) 10

slâsâ sâha dintên sêtu mênika kalêbêt dintên ingkang awon utawi dintên ingkang kédah kasirik, amargi langkung cêpêt utawi langkung sêkêdhik wêkdalipun sami kémawon cêlak ugi yuswanipun putra ing têmbé.

B. Pamrayogi

Adhêdhasar panalitèn *naskah sâha teks SYW* ingkang sampun dipuntindakakên têtmu kémawon wontên pamrayoginipun. Pamrayogi kasêbut kaandharakên wonten ing ngandhap mênika.

1. Panalitèn tumraping *naskah sâha teks SYW* mênika taksih kirang wiyar *cakupan*-ipun, inggih mênika taksih ing panalitèn *filologi*-ipun kémawon. Satêmah taksih wontên ingkang prêlu dipuntliti malih, bab prakawis sanèsipun.
2. Panalitèn tumraping *naskah-naskah* kinâ ingkang mliginipun *naskah-naskah* Jawi mênika taksih prêlu dipuntindakakên, amargi kanggé nglêstantunakên kawontênaning *naskah-naskah* mênika ing tengah-tengahing masarakat, lajêng ugi kanggé nglêstantunakên isining *naskah sâha* supados sagêd dipundadosakên pandom ing pagêsan jaman samênika.

KAPUSTAKAN

A. *Naskah*

Anonim, 1939. *Serat Yuswa Widada*. Yogyakarta. Boekhandel S. Wignjosoeroto LD. Ratmakan 72 Djokja.

A. Buku

Baroroh-Baried, Siti, dkk. 1985. *Pengantar Teori Filologi*. Jakarta: Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa.

Ekowati, Venny Indria. 2017. *Filologi Jawa : Panduan Lengkap Praktik Penelitian Filologi*. Yogyakarta: UNY Press.

El-Husna, Annida. 2013. *Ketika Kenyataan Tidak Sesuai dengan Keinginan Manage Your Heart!*. Jakarta: PT Elex Media Komputindo.

Kaelan. 2005. *Metode Penelitian Kualitatif Bidang Filsafat*. Yogyakarta: Paradigma.

Koentjaraningrat. 2000. *Kebudayaan, mentalitas, dan pembangunan*. Jakarta: PT Gramedia Pustaka Utama.

Mulyani, Hesti. 2009. *Teori Pengkajian Filologi*. Diktat Mata Kuliah Filologi Jawa ing Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah Fakultas Bahasa Dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta.

Nurnaningsih. 2016. *Nilai Edukasi Metafora Teks-teks Seksual dalam Serat Centhini Karya Pakubuwana V*. Jurnal IKADBUDI. Vol. 5 No. 12.

Poerwadarminta, W.J.S. 1939. *Baoesastra Djawa*. Groningen, Batavia: J.B Wolters' Uitgevers-Maatschaappij N.V.